

Att mätta magar och ge kraft åt rösten

Dagens fattiga unga lever mitt i ett överflödssamhälle med kläder, prylar och ständig konsumtion. I ett av områdena där Östergötlands Stadsmission arbetar ligger det stora handelscentret med Ikea i mitten precis på andra sidan vägen. De som har råd, vilket är väldigt många, åker dit och handlar, ibland för att fördriva tiden. För de ungdomar Stadsmissionen möter finns det inte en chans att åka dit för att välja inredning till sitt rum eller köpa nya kläder inför skolstarten. Många har inte ens ett eget rum och kläderna är samma tills de går sönder – oavsett temperatur. För de ungdomar vi möter är blicken över gatan mot handelscentret en fysisk och symbolisk påminnelse om ett utanförskap. De vet att överflödet inte är avsett för dem, skriver Sanna Detlefsen, Direktor/VD på Östergötlands Stadsmission.

Ett av mina första möten med fattigdom i ett professionellt sammanhang var i slutet av 90-talet. Jag var ung ledare på ett konfirmationsläger i Nordmalings församling i Västerbotten. Ungdomar kom från hela kommunen för tre veckors gemenskap och i mitten av lägret åkte vi buss till Stockholms central, tåg till Nynäshamn för att ta båten över till Gotland.

David var med på lägret och den enda anledningen till att han överhuvudtaget kunde delta var att han slapp betala. Var David bodde kunde han inte berätta – för om hans pappa hittade familjen innebar det direkt livsfara för dem. Han hade aldrig varit utanför kommunen, aldrig åkt rulltrappa eller tåg, han hade aldrig varit på bio. Att resa hela vägen förbi Stockholm – eller ”Fjollträsk” som de nogsamt poängterade att det hette – var för honom något nytt och läskigt. Jag hade svårt att tro att det var sant: en 15-årig kille som aldrig hade upplevt saker som för mig var självklara, och även för de andra ungdomarna, för det var egentligen bara David som levde fattigt.

När jag nästan 30 år senare möter ungdomar i Davids ålder i Östergötland, där jag haft hela mitt yrkesverksamma liv inom socialt arbete, är upplevelserna ungdomar beskriver väldigt lika Davids. Många aspekter av livet som vissa ungdomar tycker är självklara är något andra bara kan drömma om.

Dagens fattiga unga lever mitt i ett överflödssamhälle med kläder, prylar och ständig konsumtion. I ett av områdena där Östergötlands Stadsmission arbetar ligger det stora handelscentret med Ikea i mitten precis på andra sidan vägen. De som har råd, vilket är väldigt många, åker dit och handlar, ibland för att fördriva tiden. För de ungdomar Stadsmissionen möter finns det inte en chans att åka dit för att välja inredning till sitt rum eller köpa nya kläder inför skolstarten. Många har inte ens ett eget rum och kläderna är samma tills de går sönder – oavsett temperatur. För de ungdomar vi möter är blicken över gatan mot handelscentret

en fysisk och symbolisk påminnelse om ett utanförskap. De vet att överflödet inte är avsett för dem.

Kopplingen mellan ekonomisk utsatthet och en rad olika riskfaktorer är välbe-lagd inom forskningen såväl som i Stadsmissionens operativa vardag. Grund-läggande aspekter för unga som en trygg uppväxt, skolgång och möjlighet till jobb påverkas stort.

I området Navestad i Norrköpings kommun kunde vi inför ett projekt 2023 konstatera exempel i statistiken hur den ackumulerade fattigdomen slår sönder framtidstron genom just dessa aspekter. Offentlig statistik visade på en alarmerande skevhet i livschanser. Endast 76 procent når gymnasiebehörighet i området, jämfört med 87 procent i kommunen i stort. Andelen som fullföljer gymnasiet med examen stannar på låga 50 procent (mot 80 procent nationellt). Samtidigt låg ungdomsarbetslösheten (18–24 år) uppgår till 15 procent – nästan det dubbla jämfört med riksgenomsnittet på 8,3 procent.

Ungdomar som växer upp i fattigdom riskerar även att dras in i kriminalitet. Som en 17-årig kille i Stadsmissionens verksamhet uttryckte det: "Gängkrimi-nalitet, det hänger ihop med att man inte blir antagen till jobb och sånt för sin bakgrund. Då väljer man den enkla vägen istället." När legitima vägar till försörjning och status upplevs som stängda, ökar risken för att unga söker sig till destruktiva sammanhang.

Här krävs en kraftsamling för att bryta negativa mönster och genom att erbjuda riktiga jobb som betalas vitt, studiestöd och trygga vuxenrelationer, bryter Stadsmissionen och andra idéburna organisationer grogrunden för våld och rekrytering till gäng. Men det krävs mer av samarbete och finansiering från det offentliga för att verkligen skapa förändring på strukturell nivå. För trots att det är ett välkänt fenomen, kopplingen mellan fattigdom och svaga skolresultat, hög arbetslöshet, våld och kriminalitet, litet utbud av kultur och fritid, dålig hälsa, tidig död, trångt och segregerat boende, så läggs det alldeles för lite kraft och energi på att minska fattigdom. Istället läggs samhällets resurser ofta på andra problem, eller också är insatserna osammanhängande och spretiga, vilket gör att familjerna till slut inte vet vare sig ut eller in.

Att växa upp i fattigdom ger en ökad risk för dålig hälsa vilket i sin tur ger en ökad risk för substansberoende och hemlöshet. Många av dessa människor möter Stadsmissionerna runtom i landet varje dag, dygnet runt, årets alla dagar.

Vi lever i en tid där vi inom Stadsmissionen konstaterar att det finns gott om människor som är det vi kallar icke-mottagare, människor vars medborgerliga rättigheter är för krångliga att leva upp till, vuxna människor med exakt 0 kr per månad. I Sveriges Stadsmissioners fattigdomsrapport 2024 analyseras

anledningen till detta och vi pekar på brister i tillgänglighet, bemötande, kommunikation och rättssäkerhet hos myndigheter som orsak. Det är något ohyggligt att tänka sig att leva så, månad efter månad med 0 kr. Det betyder ingen mat, inget boende, inga kläder, ingen medicin, inte kunna ta sig med kollektivtrafik, inte kunna ge någon man älskar en present och det betyder ett liv i utanförskap. För denna målgrupp blir fattigdomen extrem och trots att det finns en välfärd att ta del av blir det ofta en ond cirkel som kan vara väldigt svår att ta sig ur.

När vi kommunicerar om detta och tar oss an utmaningen att berätta om hur livet kan se ut, får vi ofta mothugg: Det är den enskildes egen förskyllan, det finns hjälp att få men personen har tackat nej. Motståndet mot att endast lyssna och ta till sig hur livet kan se ut verkar vara stort. *Det får mig att fundera på om situationen är för svår att ta till sig, att bilden av Sverige och vårt samhälle är så starkt förknippad med en tillgänglig välfärd, så att kraften inte läggs på att skapa förbättringar, utan snarare på att försvara sig mot en sanning om hur livet faktiskt kan se ut för en stor del människor.*

Ett land utan fattigdom är inte en omöjlig utopi. Det är i grunden en fråga om politisk vilja, prioriteringar och institutionell utformning. Sverige har historiskt visat att det går att bygga ett samhälle där klyftorna hålls nere och där tryggheten är generell. Ett välfärdsland har i praktiken den fattigdomssituation som dess politiska beslut tillåter.

Ideellt drivna organisationer gör i dag avgörande insatser. Genom mötesplatser, meningsfulla fritidsaktiviteter, sommarjobb, stöd i skolan och trygga relationer skapar den ideburna välfärden förändring på individnivå varje dag. Vi ser unga som går från låg skolnärvaro, beteendeproblem och brottslighet, psykisk ohälsa och tillsbrikt till att säkra sina gymnasiebetyg, få sitt första jobb och bygga sunda relationer. Vi ser vuxna som lämnar ett liv i hemlöshet, som lever nyktert och drogfritt och som kan påbörja ett helt nytt slags liv med boende och sysselsättning. Och kanske en av de viktigaste aspekterna i fattigdomsbekämpningen, att kämpa för att hålla kvar eller skapa hoppet om framtiden, oavsett ålder, för ett sammanhållet samhälle utan klyftor.

Laleh sjunger i låten Snö att "hungern den sitter i rösten, inte i magen", men i dagens Sverige sitter den tyvärr i både magen och rösten. Den fysiska hungern är i högsta grad närvarande hos människor som lever i fattigdom. Sveriges Stadsmissioners fattigdomsrapporter visar att hela 72 procent av våra akuta insatser nationellt utgörs av matstöd. På Östergötlands Stadsmission genomför vi aldrig en aktivitet utan att servera mat. Vi vet att maten i hemmet ofta lyser med sin frånvaro. Det handlar inte om guldkant – det handlar om basala behov, för att överhuvudtaget orka fungera under en skoldag, en arbetsdag eller för vissa målgrupper, kort sagt

att överleva. Ett sätt att motverka matfattigdom är sociala matbutiker, Matmissionen, där överskottsmat skänks för att sedan säljas till kraftigt reducerade priser till medlemmar. För att bli medlem i Matmissionen får inte den disponibla inkomsten överstiga 13 717 kronor per månad. Just nu finns det 25 000 medlemmar och fler och fler tillkommer i takt med att fler butiker öppnar, vilket är en social innovation för människor och miljö, men vars uppkomst härrör från den besvärande kunskapen om att fattigdomen är omfattande, och att alltför många människor inte kan ställa mat på bordet alla dagar i veckan.

Hungern i rösten har en annan allvarlig aspekt av fattigdomens konsekvenser. Det handlar om upplevelsen av maktlöshet och brist på möjligheter – en känsla av att inte kunna göra sin röst hörd. När Östergötlands Stadsmission samtalar med människor som lever i stadsdelar där upp emot 55 procent av barnen, och därmed även deras föräldrar, lever i fattigdom, upphör statistiken att vara torra siffror. Den blir en beskrivning av trångboddhet, kronisk stress, spruckna drömmar och ett strukturellt underläge i livet. Där är den genomgående upplevelsen att samhället har slutat lyssna och det är ingen idé att vare sig tala eller rösta. I dessa områden ligger röstdeltagandet lågt. Politiker och beslutsfattare upplevs enbart dyka upp vid kriser eller under valrörelser. När känslan av osynliggörande är konstant, skapas en grogrund för alienation, känsla av maktlöshet och att ett gott liv är till för andra. Det i sin tur skapar sprickor i ett samhällskontrakt där alla människor har förmåga och möjlighet att ta ansvar för sin del.

Sveriges Stadsmissioner har genom empiriska data, praxisnära erfarenhet och samverkan med forskningen kartlagt fattigdomen över tid. Slutsatsen är entydig och vi säger det med enfaset: Fattigdomen är inte ett individuellt misslyckande, utan ett strukturellt samhällsproblem som kräver politisk handling.

För att bryta den nedåtgående spiralen krävs flera strukturella reformområden något som Sveriges Stadsmission årligen återkommer om i Fattigdomsrapporter. Några exempel:

1. *En nationell fattigdomsstrategi:* Sverige måste följa internationella rekommendationer och etablera en samlad, mätbar strategi mot fattigdom med tydliga följdsmål för folkhälsa och utbildning.
2. *Strukturella vägar till arbetsmarknaden:* Breddade och garanterade satsningar på ferie- och sommarjobb för unga i socioekonomiskt utsatta områden med samverkansmodeller mellan kommun, näringsliv och civilsamhälle.
3. *Möjliggör aktivt uppsökande arbete:* Kommuner och myndigheter måste ta ett starkare ansvar för att kartlägga och aktivt söka upp de människor som har rätt till stöd men som faller mellan stolarna, i stället för att ansvaret för att hitta hjälpen läggs helt på den enskilde.

4. *Sänk trösklarna och förenkla vägarna in till stödet:* Politiken måste minska den administrativa bördan och lätta på regelverken inom socialtjänsten. Det ska vara enklare att söka stöd, och hårda krav eller krånglig byråkrati får inte stänga ute människor som befinner sig i akut ekonomisk utsatthet.

Men det är också för Stadsmissionen en given strategi att koppla samman stora samhällsproblem som beroende, våld i nära relationer, arbetslöshet, psykisk ohälsa, kriminalitet och skolmisslyckanden med fattigdomsbekämpning. Vi ser att det hänger samman och vi tror att samtalet om fattigdom behöver belysas än bredare, med skarpare blick och att faktiskt våga se att Sverige är ett land där tusen och åter tusen människor lever i fattigdom.

För 30 år sedan hoppades jag att några veckors konfirmationsläger i Västerbotten skulle ge David en strimma av hopp. Idag, som ledare för Östergötlands Stadsmission, vägrar jag att acceptera att fattigdom får fortgå utan strukturella och systematiska insatser. Det är dags att vi rör oss från reaktiva, akuta insatser till långsiktiga sociala investeringar, så att vi mättar både magen och ger kraft åt rösten hos människor i fattigdom.

Både forskning och exempel i den nya bidragsreformen visar på ett systemskifte där det offentliga alltmer kliver bort från ansvaret att säkerställa ett samhälle utan fattigdom. Fler och fler insatser sker hos aktörer inom den idéburna välfärden som inte kan ersätta statens och kommunernas grundläggande ansvar men vill vara med i arbetet. Här krävs långsiktiga sociala investeringar som förebygger utanförskap, stärker människors egenmakt och garanterar alla barns rätt till en trygg uppväxt.

Fattigdom kan inte ses som en tyst bakgrundsstörning, vi måste se det som det största hotet mot vårt gemensamma samhällsbygge. Det är det offentligas ansvar, ett ansvar som kräver mod, kraft och kanske också än mer systematiskt och långsiktigt samarbete och finansiering av den idéburna välfärdens allt viktigare bidrag till lösning på samhällsproblemet fattigdom. Östergötlands Stadsmission har räckt upp handen och sagt till företrädare i kommuner vi verkar i att ”vi hänger på”, vi vill bidra, och jag är säker på att mina kollegor runtom i landet håller med. För vi vill inte stå och se på när människor lever i fattigdom med allt vad det innebär och för med sig.

DOI: <https://doi.org/10.62607/smt.v103i3.66765>